

KOMERCIALIZIMI I SHKOLLIMIT

Antologji

Zgjedhi dhe përgatiti për botim Valbona Nathanaili

Me parathënie nga Zenun Mulaj

KOMERCIALIZIMI I SHKOLLIMIT
Antologji

Zgjedhi dhe përgatiti për botim Valbona Nathanaili

Parathënia Zenun Mulaj

Fondacioni “Henrietta Leavitt”

Fondacioni Shqiptar për Shkencë, Media dhe Demokraci

Bashkëpunoi: Instituti për Studime Sociale dhe Humanistike,
Fakulteti Filozofik, Universiteti “Hasan Prishtina” i Prishtinës

Seria e librit shkencor

Tiranë, Elbasan, Prishtinë, nëntor 2019

Titulli i librit: Komercializimi i shkollimit. *Antologji*

Zgjedhi dhe përgatiti për botim: Valbona Nathanaili

Shqip (artikujt e autorëve të huaj): Valbona Nathanaili

Parathënia: Zenun Mulaj

Redaktor: Andrea Nathanaili

Paraqitja grafike: Elvis Bejtja

ISBN: 978-9928-4543-3-1

Libri është kataloguar në datën e publikimit pranë Bibliotekës Kombëtare të Shqipërisë
www.fhl.org.al / www.valbonanathanaili.com

Foto në ballinë: Mësuesi i rreptë (1668). Vepër e piktorit Jan Steen (1626-1679)

Botues: Fondacioni “Henrietta Leavitt” *Fondacioni Shqiptar për Shkencë, Media dhe Demokraci*

Bashkëpunoi: Instituti për Studime Sociale dhe Humanistike, Fakulteti Filozofik,
Universiteti “Hasan Prishtina” i Prishtinës

Seria e librit shkencor

Copyright © Fondacioni “Henrietta Leavitt”

Asnjë pjesë e këtij botimi, mbrojtur nga Ligji i Shtetit Shqiptar “Për të drejtat e autorit dhe të drejta të tjera lidhur me të”, nuk mund të riprodhohet, ruhet, transmetohet a përdoret me asnjë formë a mjet grafik, elektronik apo mekanik, përfshirë por jo kufizuar fotokopje, skanime, digjitalizim, rrjet ueb apo sisteme të tjerë, pa lejen me shkrim të botuesit.

Botimet e Fondacionit “Henrietta Leavitt” certifikohen pranë Zyrës Shqiptare për
Mbrojtjen e të Drejtave të Autorit.

Të ardhurat nga libri shkojnë në llogari të fondacionit dhe përdoren në përputhje me misionin e synimet.

Fat të mbarë në përpjekjet për t'i rezistuar komercializimit të edukimit

Colin Crouch

Përmbajtja

Parathënie.....	7
Shkolla si treg	
Prof. Zenun Mulaj	
Në vend të hyrjes	11
Rezistenca ndaj komercializimit të shkollimit, si pjesë	
e përpjekjeve për përmirësimin e sistemit	
Dr. Valbona Nathanaili	
Mirënjohje.....	14
Pjesa I Artikuj.....	15
Rreth komodifikimit dhe progresit të dijes në shoqëri.	17
Steve Fuller	
<i>Prima Facie Case</i> kundër shkollimit në shtëpi	27
Randall Curren & J. C. Blokhuis	
Komercializim apo edukim qytetar: rasti i arsimit.....	52
Colin Crouch	
Kapitalizmi dhe dija: universiteti ndërmjet komodifikimit dhe sipërmarrjes	79
Steve Fuller	
Komercializimi i arsimit të lartë, si pjesë e procesit të globalizimit	
dhe zbatim i qasjes së orientuar ndaj klientit.....	111
Murat Akyıldız & Adem Tekinay	
Rikonceptimi i identitetit të mësuesit dhe atij të drejtuesit:	
korniza për studimin e profesionit të ri. Rezistenca e mësuesve.....	128
Gary Anderson & Michael I. Cohen	

Politika, politika arsimore dhe vlera. Analizë bazuar në literaturë.. ..	161
<u>Valbona Nathanaili</u>	
Pjesa II Peizazhi Shqiptar / Artikuj....	177
Roli themelor i sistemit publik të edukimit për demokratizimin e shoqërisë	179
<u>Albert Frashëri</u>	
Edhe nëse është e thyer, nuk do të thotë se ka nevojë për komercializim Rasti i Shqipërisë në paralele me Kosovën	205
<u>Valbona Nathanaili & Arsim Sinani</u>	
Universitetet private dhe publike në Shqipëri - procesi i pranimeve dhe faktorë që marrin studentët në konsideratë në zgjedhjen ndërmjet tyre	222
<u>Valbona Nathanaili</u>	
Letër me propozime për politika dhe aksione	243
<u>Valbona Nathanaili, Mimoza Hafizi, Tatjana Mulaj & Polikron Dhoqina</u>	
Pjesa III Reflektime Rreth Librave	253
Për librin: “Shkenca në pazar. <i>Privatizimi i shkencës amerikane</i> ”	255
<u>Steve Fuller</u>	
Parathënie për librin: “Menaxhimi i ri publik dhe reforma në arsim. <i>Leksione evropiane për politika dhe praktika</i> ”	259
<u>Gary Anderson</u>	
Shënime rreth autorëve.. ..	264

Politika, politika arsimore dhe vlera⁸¹ *Analizë bazuar në literaturë*

Valbona Nathanaili

Politika, përkufizime, probleme të përgjithshme

Politika është një vendim ose tërësi vendimesh, eksplicitë ose implicitë, që shërbejnë si *udhërrëfyes* për vendime të mëtejshme, si *burim* për iniciimin e veprimeve të reja ose si *referencë* për frenimin a zbatimin e atyre ekzistuese. Sigurisht që ka shumë përkufizime për politikën. Politika është procesi përmes së cilit organizohet jeta e përbashkët në një shoqëri (Wilhelm Hofmeister & Karsten Grabow, 2011). Blakemore (2003: 10) pohon se politika është “synime dhe qëllime, ose formulime, të atyre që presim të ndodhin”. Harman (1984: 13) argumenton se: “[Politika]... është shprehja, implicite ose eksplicite, e ndjekjes së një kursi të qëllimshëm, që po ndiqet ose do të ndiqet, dhe e orientuar drejt plotësimit të disa synimeve të dëshiruara, në përgjigje të një problemi të njohur ose çështjeje që na shqetëson”. Por Harman nuk e sheh politikën vetëm si veprim, por edhe si pozicion ose qëndrim, kur shprehet se: “Politika mund të mendohet edhe si një pozicion ose qëndrim i zhvilluar në përgjigje të një problemi apo çështjeje konflikti” (*Ibid*).

Politikat dallohen nga njëra-tjetra në varësi të qëllimit, kompleksitetit, amplitudës së zgjedhjeve apo kriterëve të vendosura, proceseve të hartimit apo mënyrave që propozojnë për zbatim. Për sektorë të ndryshëm mund të hartohen politika të posaçme. Politikat zakonisht shprehen nëpërmjet programeve, por mund të formulohen ose shpallen edhe me mënyra të tjera, si për shembull nëpërmjet fjalimit të një zyrtari të lartë të shtetit apo deklaratës për shtyp të institucionit përkatës. Për çështje specifike,

⁸¹ *Shënim, V. Nathanaili*. Artikulli është pjesë e leksioneve në lëndën “Sistemet politike arsimore”, mbajtur pranë Albanian University.

që kanë të bëjnë kryesisht me menaxhimin e punëve të përditshme, politika mund të shprehet me vendime afatshkurtra, që ndryshe quhen edhe politika të vogla; për çështje strategjike apo shpërndarjen e burimeve në shkallë të gjerë, hartohen programe të gjera e të shumëfishta.

Politikat mund të marrin forma nga më të ndryshmet (Nohria & Khurana, 2011). Frikësim, manipulim dhe negocim klasifikohen si formë e pushtetit të fortë politik; frymëzim apo krijimi i rrjeteve të besimit klasifikohen si formë e pushtetit të butë të saj. “Inteligjencë politike” është aftësia për të matur dobësitë, pasiguritë, pëlqimet apo mospëlqimet ndaj të tjerëve dhe për t’i kthyer në instrumente personale, shumë të ngjashëm me ato që Makiaveli i quante aftësi politike, tepër të rëndësishme në instalimin dhe nxitjen e pushtetit të fortë politik.⁸²

Politikat lindin nga trysnitë politike dhe gjenden brenda një sistemi politik, qëllimi i të cilit është të transformojë “konfliktet e grupit për burime publike dhe vlera, në kurse të autorizuar veprimi që lidhen me shpërndarjen e tyre”. Politika është sistematike dhe jo e rastësishme. Ajo është synim-orientuar dhe komplekse, e koordinuar, me disa kurse veprimi dhe jo një aktivitet i veçantë dhe i izoluar. Sa më përfshirës harku i synimeve politike, aq më problematik bëhet hartimi i programit të saj, veçanërisht në shoqëritë në tranzicion apo me konflikte të ndryshme. Taylor *et al* (1997) shprehen në këtë formë:

... politika është më shumë se një tekst i thjeshtë politik i shkruar. Në të përfshihen procese shumë më parë se të artikulojnë në formën e teksteve dhe procese të cilat vazhdojnë edhe pasi teksti është formuluar; ajo modifikon vlerat e pohuara, veprimet e dëshiruara dhe praktikën aktuale. Politika shoqërohet gjithmonë nga kontestimi, i cili bëhet pjesë e politikës dhe e agjendës së saj sapo formulohet, nëpërmjet inicimit të veprimeve për shkëmbime të paevitueshme që përfshihen në formulim dhe zbatim. Kontestimi vjen nga vlera që njihen, nga zëra që dëgjohen ose që janë “autoritarë” në politikë apo nga ato grupe të cilët do të përfitojnë direkt si rrjedhojë e këtyre politikave.⁸³

Gjuha e shprehjes politike: analizë e shkurtër e tyre

Politikat mund të paraqiten në terma të ndryshëm, por më shpesh gjenden të formuluar në trajtën e:

1. arritjes së objektivave
2. zgjidhjes së problemeve.

82 Nohria, N. & Khurana, R. (2011). “*Handbook of leadership theory and practice*”, Harvard Business Press, f. 325.

83 Taylor, S., Rizvi, F., Lingard, B., & Henry, M. (1997). “*Educational Policy and the Politics of Change*”. London: Routledge, f. 28-9.

Gjuha e përdorur mund të ketë pamje nga më të ndryshmet. Për shembull, partitë politike udhëhoqën negociatat për kompromis; nëpërmjet këtij procesi politik, u arrit pranimi i këtyre pikëpamjeve dhe vlerave.

Nocioni i politikës në ndjekje të objektivave themelore politike mund të ilustruhet me studimin e Kogan në të cilën ai i referohet politikave si “deklarata operationale të vlerave” ose “shpërndarja autoritare e vlerave” (Kogan, 1975: 55). Një këndvështrim i tillë, në mënyrë shumë të dobishme, e fut politikën në kontekstin e çështjeve themelore me të cilat ajo identifikohet. Për shembull, në rastin e arsimit, mund të shpreheshim: Për çfarë është arsimi? Për çfarë arsimojmë? Kush vendos? Shërbimi që na siguron Kogan është vendosja e vlerave në qendër të kuptimit të politikave. Kogan identifikon katër vlera kryesore që mbështesin dhe informojnë politikën arsimore:

1. Arsimore
2. Sociale
3. ekonomike
4. institucionale

Kogan i klasifikon vlerat në themelore dhe sekondare: vlerat arsimore, sociale dhe ekonomike janë vlera themelore, që nuk kërkojnë të mbrohen më tej, sepse perceptohen si të drejta nga ata që besojnë, ndërsa vlerat institucionale janë vlera sekondare ose konsekuentiale, të cilat e mbartin argumentin në zonën e konsekuencave, të instrumenteve dhe instituteve. Vlerat instrumentale ose sekondare justifikohen nga masa deri në të cilën ato mbështesin ose çojnë më tej vlerat themelore.

Hierarkia e vlerave është dobiprurëse, sepse hedh dritë në rëndësinë relative që kanë faktorë të ndryshëm që udhëheqin politikën. Për shembull, nëse synojmë të nxisim përparimin e shoqërisë, duhet ta vëmë theksin në aftësimin për përfshirje aktive në ushtrimin dhe zhvillimin e demokracisë si dhe respektimin e shtetit ligjor; nëse synojmë që nxënësit tanë të mos pajtohen me asnjë lloj forme diskriminimi, duhet të nxisim të menduarin kritik; nëse synojmë rritjen e identitetit kombëtar, duhet të kërkojmë njohjen, vlerësimin dhe ruajtjen e vlerave kombëtare etj.

Për të pasur një udhërrëfyes në përcaktimin e vlerave, na ndihmojnë dy perceptime shumë të rëndësishme: ndarja, që u bën Weber,⁸⁴ fakteve nga vlerat dhe roli që ka mësuesi në to, si dhe tri shkallët e klasifikimit të vlerave në varësi të gjykimit që u bëjmë atyre, sipas Lawrence Kohlberg.

Weber është shumë i qartë rreth nevojës së kontrollit të vlerave personale nga mësuesit në klasë. Sipas këndvështrimit të tij, akademikët kanë të drejtë perfekte të shprehin vlerat e tyre personale në fjalime të ndryshme, në shtyp dhe kështu me radhë, por jo në auditor: auditori akademik ku mbahen leksionet është ndryshe. Weber

84 Weber (1992: 22). *Cituar*: Ritzer, G. & Goodman, D. J. (2004). “*Sociological theory*”, 6e. New York: McGraw Hill Higher Education, f. 120.

kundërshtonte të gjithë ata mësues të cilët predikonin “vlerësimet e tyre për çështje aktuale, në ‘emër të shkencës’, në auditorët e privilegjuar qeveritarë në të cilët ata jo vetëm kontrolloheshin në ato që thonin, por edhe nuk mund të kundërshtonin ... auditori i leksioneve duhet ndarë veçan nga diskutimet publike.” Vija ndarëse shumë e rëndësishme ndërmjet një fjalimi publik dhe një leksioni akademik qëndron në natyrën e audiencës. Një turmë që dëgjon një fjalim publik ka zgjedhur të jetë atje dhe mund të largohet kur të dojë, por jo një student: një student që kërkon të ecë përpara nuk ka zgjedhje tjetër përveç se të qëndrojë e të dëgjojë me kujdes shkallën e vlerave që u servir profesor. Pra, akademiku duhet të shprehë fakte, jo vlera personale në klasë. Ndonëse mësuesit shpesh tentojnë të vendosin vlerat personale në orën e tyre të mësimi sepse ato e bëjnë atë më interesante, është e rëndësishme të theksojmë se duhet të jenë shumë të matur në ato që zgjedhin të manifestojnë, sepse vlera të tilla e dobësojnë ‘shijen’ e studentit për të bërë analiza empirike të kthjellta. Weber mbante një qëndrim të tillë, sepse besonte se është e mundur të ndahen vlerat nga faktet.

Duke referuar përsëri Weber, si mësuesi, edhe hulumtuesi, duhet të ndajnë në mënyrë të pakushtëzuar paraqitjen e fakteve empirike nga vlerësimet e veta personale, për shembull, të japin vlerësime të tilla si e kënaqshme apo e pakënaqshme. Ai shpesh diferenconte dijen ekzistuese rreth çfarë është, nga dija normative që duhet të jetë. Sipas pikëpamjes së Weber nuk ka asnjë mënyrë shkencore për zgjedhje ndërmjet pozicioneve alternative të vlerave. Për rrjedhojë, nuk duhet të prezumojmë bërjen e zgjedhjeve të caktuara për njerëzit. Shkencat sociale, të cilat në mënyrë shumë strikte janë shkenca empirike, janë më pak të përshtatshmet për të shpëtuar individët nga vështirësia e bërjes së zgjedhjes. Por pavarësisht këtyre deklamimeve, Weber nuk veproi mbi këtë bazë të thjeshtë të ndarjes së fakteve nga vlerat apo të përjashtimit të tyre total nga hulumtimi shkencor. Ai u jep një farë roli vlerave për aspekte të veçanta të procesit kërkimor, kur thotë se “sjellja me moral indiferent nuk ka kurfarrë lidhje me ‘objektivitetin’ shkencor” dhe, më tej akoma, kur thotë për shembull se “shteti roman vuajti nga sëmundjet që kishte marrë shoqëria e tij”. Ritzer & Godman (2004: 120) argumentojnë se në veprën e Weber jo vetëm që vlerat janë një mjet i rëndësishëm në zgjedhjen e subjekteve, por edhe përfshihen në ‘kapjen’ e atyre dijeve që kanë kuptim për botën sociale. Në një rast të veçantë Weber ka shkruar për rëndësinë e vlerave nga “pikëpamja e interesave të Evropës moderne”, pra zgjedhja e objektit për studim duhet të bëhet në bazë të asaj që konsiderohej e rëndësishme në atë shoqëri të veçantë në të cilën jeton hulumtuesi.

Ndarja që Weber u bën vlerave nga faktet duhet pasur në vëmendje nga mësuesit, për të vënë sa më pak nga vetja e tyre si individë në orën e mësimi, për të interpretuar sa më pak dhe për të përdorur referencën sa më shumë. Sigurisht nuk duhet keqkuptuar fakti se vetë ora e mësimi është vlerë, por kur zhvillohet në bazë të një programi e plani të hartuar e miratuar nga organet kompetente është fakt. Pra vetë vlera, në kuptimin e Weber, mund të jetë fakt, sa kohë që është e formatuar sipas një orientimi

të dhënë. Për këtë fakt e ka fjalën Weber, ose kështu duhet ta interpretojmë, dhe për këtë arsye është futur në këto rrjeshta.

Shkallët e gjykimit moral sipas Lawrence Kohlberg

Sipas Kohlberg, shkallët e gjykimit të moralit mund të klasifikohen në tri nivele: parakonvencional, konvencional dhe postkonvencional:

Niveli I (parakonvencional) i arsyetimit moral është i zakonshëm për fëmijët, ndonëse mund të vihet re edhe tek të rriturit; morali shihet i lidhur direkt me pasojat. Një fëmijë me moral parakonvencional nuk i ka bërë për vete akoma rregullat e shoqërisë.

1. Bindje ndaj ligjit, me synim shmangien e ndëshkimit dhe fitimin e një shpërblimi: Si mund ta shmang ndëshkimin?
2. Tendencë për vetëinteres: Çfarë fitoj? Sa duhet të jap për të fituar diçka?

Niveli II (konvencional) i arsyetimit për moralin është tipik për adoleshentët dhe të rriturit. Ky nivel lidhet me identitetin e grupit: individët e gjykojnë moralitetin e veprimeve nisur nga krahasimi i tyre me ato të pikëpamjeve të shoqërisë, çfarë do të mendojnë të tjerët, sa “i mirë” apo “i keq” jam, sa “trendi” apo sa “popullor” jam në grupin, klasën apo shkollën time. Individët u binden rregullave dhe ndjekin normat e shoqërisë edhe kur nuk shoqërohen me pasoja; në këtë nivel nuk ngrihen pyetje që vënë në diskutim drejtësinë dhe as sovranitetin apo autoritetin e rregullave.

3. Marrëveshje dhe konformitet interpersonal: krijohen norma morale, çfarë është sjellje e mirë dhe çfarë është sjellje e keqe.
4. Autoritet dhe tendencë për të mbajtur rregull social: ligj dhe rregulla morale.

Niveli III (postkonvencional) është rreth zgjedhjes së vetëdijshme të vlerave nga ana e individit, bazuar në ndërgjegjen personale dhe jetën që bën. Vlerat janë bërë të brendshme dhe sensi i detyrës zëvendësohet nga përgjegjësia personale. Individit që ka një shkallë të tillë gjykimi moral ka pikëpamjet e tij për shoqërinë; mund të mos u bindet rregullave kur mendon se janë në kundërshti me parimet e tij etike: rregullat nuk janë absolute, që duhet t’u bindesh pa i diskutuar, e keqja ka nevojë për rigjykim dhe e gabuara e grupit jo detyrimisht vlerësohet si e tillë edhe prej tij. Moralistët postkonvencionalistë kanë parimet e tyre etike, përgjithësisht parime ku përfshihen të drejtat themelore njerëzore, si e drejta për të jetuar atë lloj jete që mendon se është më e përshtatshme.

5. Orientim për krijimin e një kontrate sociale
6. Parime etike universale

Dija dhe përvoja e grumbulluar në secilën fazë, shërben si bazë për fazën tjetër, ndonëse mund të ndikohen nga njëra-tjetra.

Shkolla synon të edukojë vlera që zakonisht gjenden në nivelin e dytë, atë konvencional, sikundër janë njohja me të drejtat dhe detyrat si qytetar apo respekti reciprok, bindja ndaj ligjit dhe konceptimi i të mirës apo të keqes së përgjithshme të pranuar e gjykuar si të tillë nga të gjithë. Nxitja e të menduarit kritik dhe respekti ndaj diversitetit, si një trend i ri në misionin e edukimit që po e shohim në shumë shkolla të ditëve të sotme, synon të nxisë ato gjykime që i çojnë vlerat morale në nivelin e tretë, atë postkonvencional. Sigurisht që një mision i tillë mund të duket si i pamundur në sistemin parauniversitar, por e rëndësishme edhe të theksojmë se vlerat i japin kuptim misionit të arsimit. Duke pranuar se arsimi luan një rol të rëndësishëm në gjenerimin e vlerave, atëherë detyra e arsimit nuk është vetëm përgatitja e njerëzve të rinj për tregun e punës, por edhe përgatitja e tyre si qytetarë të mirë të një shoqërie demokratike. Një arsim i mirë duhet të gjejë balancën e duhur në edukimin e këtyre vlerave.

Korniza konceptuale: konteksti, teksti dhe pasojat

Konceptimi i politikës si funksion i zgjidhjes së problemeve është e rëndësishme, sepse nuk i shmang problemet, as nuk i mohon ato, por përkundrazi, i njeh, i identifikon dhe, mbi bazën e tyre, merr masa për gjetjen dhe hartimin e zgjidhjeve si dhe të strategjive për ndërhyrje. Një qasje të tillë për politikë na e sugjeron Jennigs (1977), në skemën e paraqitur më poshtë.

Është e qartë se
kemi një problem

— Fillimi

Riformulimi i
opinionit

— Mblidhen opinione të
ndryshme; kristalizohen ata më
specifikë; identifikohen liderët.

Opsionet politike paraqiten
formalisht

— Nevoja për
alternativa

Diskutime
dhe debate

— Formësohen alternativa
gjatë propozimeve politike.
Propozimet mund të përzihen
me njëri-tjetrin për të pasur sa
më shumë mbështetje. Fillon
“ndërtimi i miratimit”

“Politikëbërësit” identifikojnë
dhe zgjedhin politikat kryesore. — Legjitimohet
Kërkohet përkrahje sa më e gjerë.

Argumenti që shtrohet këtu është se nuk mund të kuptojmë se çfarë ndodh në institucionet tona arsimore, pa kuptuar që politikat kanë shumë faza dhe janë me shumë lidhje. Për më tepër, procesi i të bërit politikë nuk ka as fillim dhe as fund.

Pyetje që ndihmojnë: Pse kemi përshtatur një politikë të tillë? Mbi çfarë termash? Mbi çfarë baze mund të justifikohet një zgjedhje e tillë? Në interes të kujt është? Në ç'mënyrë janë negociuar interesat konkurruese? Pse na duhet, tamam në këtë kohë, një politikë e tillë? Cilat janë pasojat?

Një qasje e rëndësishme në analizën e politikës dhe pikë referimi për të marrë në analizë politikat arsimore, është korniza për analizë politike hartuar nga Taylor *et al* (1997), e cila fokusohet në tri aspekte të rëndësishme: *konteksti*, *teksti* dhe *pasojat*. Sot konteksti po bëhet përditë e më shumë global. Pra, politika nuk duhet parë vetëm si produkt apo vetëm si rezultat. Kufizimi i të parit të politikës vetëm si produkt është se e shkapton atë nga konteksti në të cilin është marrë: cili është qëllimi i politikës? Çfarë po përpiqet të arrijë?

Konteksti

Konteksti ka të bëjë me situatën dhe trysninë që çojnë në hartimin e një politike të caktuar. Pra, kur hartojmë një politikë të caktuar, na duhet të marrim në analizë faktorë politikë, socialë dhe ekonomikë që bëhen shkak që një çështje e caktuar të futet në agjendën e politikave. Sigurisht që në një analizë të tillë duhet të përfshihen roli që luajnë grupe të ndryshme interesi apo lëvizje sociale që mund të kenë detyruar politikëbërësit t'i përgjigjen një çështjeje të caktuar. Në këtë pikë është e rëndësishme të kuptojmë se si politikat aktuale mund të lidhen me përvoja të mëparshme politike, deri në çfarë mase bashkohen apo kanë konflikte me njëra-tjetrën; sigurisht që një analizë e kontekstit mund të zhvillohet në nivele të ndryshme. Politikat në nivel shtetëror apo institucional duhet të përfshijnë një analizë të tillë, sa kohë synimi është krijimi i një pamjeje sa më të plotë të procesit politik.

Teksti

Teksti zakonisht i referohet përmbajtjes së vetë politikës. Si artikullohet politika? Çfarë synon të arrijë? Cilat janë vlerat e përfshira? Janë të thjeshta e të qarta apo jo? Kërkon veprim, nëse po, nga kush dhe çfarë? Është me vlerë të theksojmë se analiza e tekstit të një politike nuk është aq e thjeshtë sa mund të mendohet. Edhe politikat më të qarta shpesh kanë nevojë të interpretohen; është e rëndësishme të kuptohet si ajo që thuhet qartë e hapur, ashtu edhe ajo që nuk thuhet.

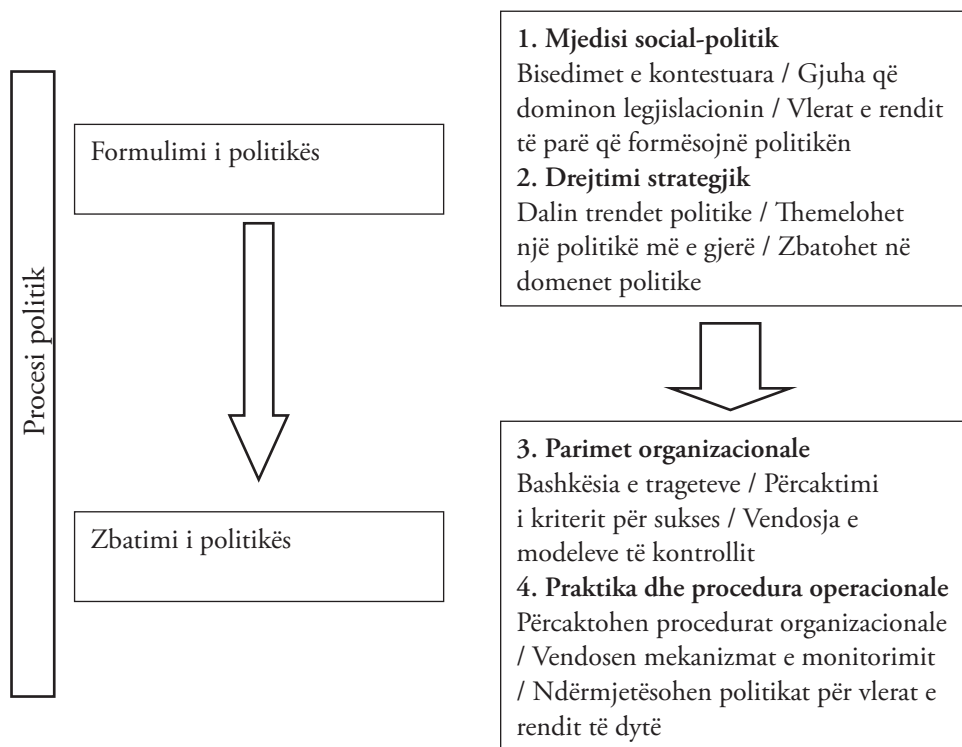
Pasojat

Nëse tekstet politike janë të hapura për interpretime të ndryshme nga praktikuesit, atëherë me shumë gjasa, edhe zbatimet në praktikë do të jenë po aq të ndryshme. Më tej akoma, ndryshimet mund të amplifikohen, sa kohë që kushtet unike në çdo institucion mund të formatojnë akoma më tej zbatimin e politikës.

Në procesin e zbatimit zakonisht kemi të bëjmë me hendeqe dhe përthyerje, duke rezultuar në atë që përshkruhet më së miri si “përthyerje e politikës”.

Korniza analitike e paraqitur nga Taylor *et al* (1997) që fokusohet tek *konteksti*, *teksti* dhe *pasojat* e politikës është një model shumë i mirë për të bërë analiza politike, një mundësi për të eksploruar në mënyrë më të plotë pasojat e saj si dhe për t’u zhvendosur nga procesi i formulimit, në atë të zbatimit.

Në mënyrë të përmblodhur, procesi i kalimit nga faza e formulimit të politikës në atë të zbatimit të saj, jepet nga Bell & Stevenson (2006: 13).

Figurë 1. Nga politika në praktikë: model 1

Burimi: Bell, L. & Stevenson, H. (2006). “Education Policy: Process, Themes and Impact”. Routledge, OX, f. 13.

Sipas Bell & Stevenson (2006:13), në këtë kornizë, kemi katër nivele:

1. Mjedisi social-politik

Mjedisi social është vendi nga derivon politika dhe brenda të ciut janë formuluar parimet kryesore drejtuese të saj.

2. Drejtimi strategjik

Drejtimi strategjik e ka burimin në mjedisin social-politik dhe i cili përkufizon gjerësisht politikën dhe ngre kriteret për sukses ndërkohë që ato zbatohen në sfera të aktiviteteve të ndryshme, si në arsim.

3. Parimet organizacionale

Parimet organizacionale tregojnë parametrat brenda të cilave do të zbatohet politika me këto sfera aktiviteti.

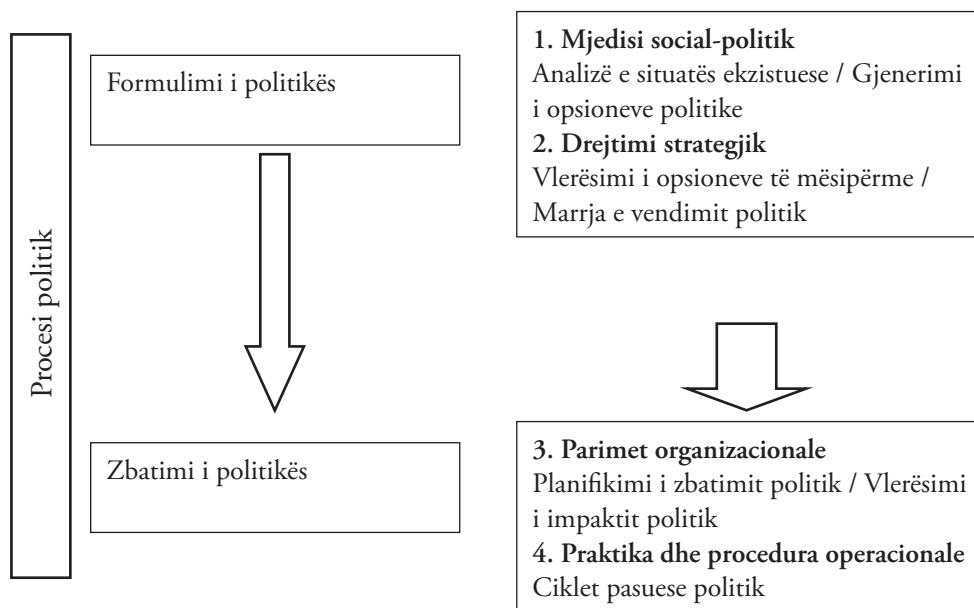
4. Praktika operationale

Praktikat operationale bazohen në parimet organizative të cilat janë marrëveshje të hollësishme organizacionale që janë të nevojshme për të zbatuar politikën në nivel institucional dhe për t'i përkthyer politika të tilla zbatuese në procedura institucionale dhe programe specifike veprimi.

Në termat e përkthimit të politikës në veprim, të katër nivelet janë në marrëdhënie hierarkie me njëri-tjetrin: dy të parët lidhen me formulimin e politikave dhe dy të tjerët me zbatimin e tyre. Të katër nivelet mbivendosen me njëri tjetrin, në kuptimin që politika arsimore, derivuar nga një diskutim më i gjerë social-politik, ndërmjetësohet nga formulimi i një drejtimi strategjik në kontekst kombëtar e rajonal i cili, në këmbim, gjeneron procese organizacionale me të cilat shkollat janë lokalizuar dhe përmbajtja e kurrikulës, pedagogjia dhe vlerësimi janë përcaktuar. Në këtë mënyrë, politika e legjitimuar dhe e derivuar nga, për shembull, teoria e kapitalit njerëzor, përkthehet në aktivitete në shkolla dhe në klasa. Mund të shihet se një analizë e debateve në mjedisin socio-ekonomik, që çon në lindjen e një politike arsimore mund të lehtësojë kuptimin më të hollësishëm të elementit kontekst të kornizës së Taylor *et al* (1997). Drejtimi strategjik dhe parimet organizuese sigurojnë një depërtim më të hollësishëm në tekstin e politikës, synimet dhe qëllimet e saj, ndërkohë që një ekzaminim i praktikës operationale do e fokusonte vëmendjen në pasojat e politikës, në interpretimin dhe zbatimin e saj. Katër hapat e modelit të prezantuar për zhvillimin e politikës e vënë gishtin në trajektoren politike që rrjedh nga shteti qendror poshtë. Ajo pasqyron mbështetjen e rëndësishme të shtetit dhe pushtetit të tij në formësimin e politikave arsimore.

Për të arritur në një vendimmarrje të suksesshme, Haddad W. D. & Demsky T. (UNESCO, 1995), propozojnë një model tjetër, me shtatë faza, nëpërmjet të cilës synojnë të specifikojnë ata elementë që duhen marrë në analizë apo për t'i pasur në

konsideratë, nga të cilët katër të parët kanë të bëjnë me bërjen politikë, faza në vijim, e pesta, me planifikimin dhe dy të fundit me përshtatjen e këtyre politikave. Duke e paraqitur këtë model në termat e analizës së Bell & Stevenson, mund të marrim një paraqitje sa më poshtë:

Figurë 2. Nga politika në praktikë: model 2
(Burimi: Haddad & Demsky, *përshtatur*: Nathanaili, V.)

Agjencia njerëzore, grupe, autoritete, influenca, koalicione⁸⁵

Një rol shumë të rëndësishëm në zhvillimin e politikave ka agjencia njerëzore. Kuptimi i agjencisë këtu jepet sipas Amartya Sen:

ne duhet të shqetësohemi për njerëzit jo vetëm si persona, por edhe për aftësinë e tyre për të marrë vendime që aprovojnë veprimin ose refuzojnë ta bëjnë atë, për të zgjedhur një drejtim të caktuar dhe për të marrë përgjegjësitë për zgjedhjet që bëjnë, për shndërrimin e tyre në agjentë aktiv të ndryshimit.

Në këtë agjenci, marrim në studim drejtuesit e institucionit dhe ata që studiojnë dhe punojnë në të, si dhe jopolitikëbërësit, pjesë e grupeve të ndryshme që përgjithësisht merren me atë që qeveritë zgjedhin të bëjnë ose të mos-bëjnë. Kjo mënyrë e vështrimit

⁸⁵ Shënim, V. Nathanaili, *shih*: shih: Sen, A. (2011). "Zhvillimi si liri". Tiranë: Albanian University Press, f. 210-26.

të politikës dhe procesit politik është e nevojshme pasi reflekton ndikimet që kanë aktorë të ndryshëm në procesin e politikëbërjes. Për më tepër, në një perceptim të tillë vihen në qendër të vëmendjes edhe burokratët politikëbërës, veçanërisht ata në nivel qeveritar, si dhe tërhiqet vëmendja tek puna që kryen administrata publike.

Agjencia njerëzore në fushën e arsimit duhet të marrë në konsideratë hendekun e zhvillimit të arsimit ndërmjet zonave të ndryshme të vendit, veçanërisht ndërmjet zonave urbane dhe atyre zonave që gjenden në lartësi gjeografike ose larg proceseve të urbanizimit, rrjedhojë e ndryshimeve në mentalitet, në të ardhura ekonomike, në mekanizma socialë e kulturorë në ndihmë të shkollimit. Nga ana tjetër, fakte të shumta tregojnë rolin e rëndësishëm që luan arsimimi në përgjithësi, dhe ai i femrave në veçanti (Sen, *Ibid*), në vlerësimin e sistemit të vlerave dhe të normave të ndarjes së të ardhurave brenda familjes, në rëndësinë që nënat e arsimuara i kushtojnë mirëqenies së fëmijëve të tyre dhe në reduktimin e paragjykimet gjinor, në nxitjen e mirëqenies sociale dhe nivelit të përgjithshëm të begatisë në shoqëri. Pra, fokusimi në agjencinë njerëzore, jo vetëm si mjet, por edhe si qëllim është me efekte të shumëfishta.

Grupet shpesh janë në funksion të interesave që kanë në brendësi të organizatës. Grupe të tilla mund të jenë informalë, *ad-hoc*⁸⁶ ose mund të formalizohen, duke mundësuar, për shembull, trafikimin e influencave të njohura në zhvillimin e politikave, në nivel shtetëror apo institucional. Grupet bëhen shkak për lindjen e koalicioneve të ndryshme. Ato, nga natyra, janë dinamikë, por kanë edhe jetëgjatësi të ndryshme, gjithsesi gjithmonë në funksion të kontekstit. Më të njohur janë grupet e interesit. Grupet e interesit nuk janë homogjene. Ato dallojnë jo vetëm nga fusha e interesit, por edhe për nga madhësia, struktura, baza e fuqisë, ndikimi i mundshëm, strategjitë e tyre etj.⁸⁷

Grupet e interesit janë një formë e veçantë e organizimit të shoqërisë civile. Ato organizojnë dhe i artikulojnë interesat shoqërore të secilit qytetarë, grupeve shoqërore apo të organizatave të tjera shoqërore siç janë: shoqatat e bizneseve apo sindikatat.

86 Shënim, V. Nathanailli. *Ad-hoc* është frazë latine që do të thotë “për këtë”. Në përgjithësi tregon grup/e ose komitet/e të ngritur për zgjidhjen e një detyre të caktuar ose në përgjigje të një problemi të veçantë; karakterizohen nga kohëzgjatja e limituar (me zgjidhjen e problemit ose kryerjen e detyrës pushojnë së ekzistuari) dhe niveli (kombëtar, rajonal, zonal). Për shembull, në Vendimin nr. 1083, dt. 23.07.2008, për miratimin e “Strategjisë Kombëtare të Luftës kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore, 2008-2010” si dhe të dokumentit plotësues “Strategjia Kombëtare për Luftën kundër Trafikimit të Fëmijëve dhe Mbrojtjen e Fëmijëve, viktimat të trafikimit”, në Kapitullin V, “Monitorimi dhe analiza e vlerësimit”, aneksi 1, pika ii), ndërmjet të tjerave, shkruhet: “Për këtë qëllim, do të ngrihet një grup *ad-hoc* ndërdisiplinor ekspertësh... i cili do të përfundojë punën deri në fund të vitit 2008 dhe do të hartojë një plan veprimi të detajuar...” (Qendra e Botimeve Zyrtare, 2011. “Përmbledhje legjislacioni për të miturit”, Tiranë, f. 235.)

87 Wilhelm Hofmeister & Karsten Grabow (2011). *Partitë Politike. Funksioni dhe organizimi në shoqëritë demokratike*. Shkup: Fondacioni Konrad Adenauer në Republikën e Maqedonisë së Veriut & Instituti Pavel Shatev. F. 70-1.

Në kontekst të krijimit të politikave institucionale dhe strukturave vendimmarrëse ato ushtrojnë funksione të artikullimit të interesave dhe ndërmjetësimit. Ato kryejnë funksione të ngjashme me partitë politike.⁸⁸

Përpyekja për të ndikuar debatet politike dhe vendimet është pjesë kyçe e qëllimit të tyre - në parim, mund të jetë e ligjshme - por gjithnjë me synim vendosjen e balancave ndërmjet interesit të shoqërisë si të tërë brenda interesave të një sektori, veçanërisht në rastet kur pjesë e aktivitetit bëhen edhe burimet e tyre, si paratë apo aftësinë për të mobilizuar masa të mëdha dhe, në rrjedhojë, për të ndikuar vendime politike në favor të tyre.

Koalicionet lindin, zhvillohen dhe, me shumë gjasa edhe zhduken, në përgjigje të ndryshimeve të kontekstit lokal. Në mënyrë parimore, koalicionet formohen për të gjeneruar influencë ose në mbështetje të një politike të caktuar apo, në një rast të kundërt, edhe për ndryshim. Ndryshimi, me përkufizim, minon *status quo*-në, domethënë praktikën ekzistuese vihen në pikëpyetje, bindjet tradicionale kërcënohen dhe vlerat e pranuar sfidohen. Ndryshimi rrallë është neutral - në radhët e njerëzve ka humbës e fitues, ka që përfitojnë nga ndryshimet politike të propozuara dhe ka që paguajnë. Duke qenë një proces që kërkon veprim, do të thotë se ka edhe kundërveprim. Tensionet dhe konfliktet që gjenerohen dhe rrjedhin nga këto përgjigje kanë nevojë të shihen si të pashmangshme dhe jo irracionale, sikundër argumenton Ball (1987):

Nuk është për t'u habitur që proceset rinovuese në shkolla shpesh marrin formën e konflikteve politike ndërmjet grupeve që bëjnë avokatinë e një çështjeje dhe atyre që e kundërshtojnë zbatimin e politikave që lidhen me të. Pavarësisht vendit ku zhvillohen apo formës që përdorim, si për shembull në debate publike, lobing apo manovra 'prapa skenë', grupet fraksionale kërkojnë të avancojnë ose të mbrojnë interesa. Nuk ka rëndësi nëse janë pro apo kundër ndryshimit: negociimet dhe kompromiset mund të prodhojnë amendamente të propozimeve fillestare, si rrjedhojë e të cilave, për shembull, grupe apo individë të caktuar mund të përjashtohen, të ndërrohen a shkëmbehen deri sa të arrihet marrëveshja. (Ball, 1987: 32)

Politika mund të kontestohet dhe të sfidohet gjatë zhvillimit të saj dhe të formatohet e riformatohet nga trysni që vijnë nga poshtë, sikundër edhe nga trysni që vijnë nga lart. Për rrjedhojë, është e dobishme të zhvillojmë një analizë të pushtetit që pranon një rrjedhje shumë-drejtimesh të tij, në vend të një modeli që e sheh rrjedhjen e pushtetit thjesht dhe në mënyrë mekanike nga lart poshtë. Bacharach & Lawler's (1980) diferencojnë autoritetin dhe influencën si dy forma të ndryshme të pushtetit të cilat mund të na sigurojnë një kontribut të rëndësishëm në këtë pikë të analizës ku kemi arritur. Autoriteti mbahet nga procese burokratike rregull-bërës me pritshmëri të qarta që vartësit do të zbatojnë vendimet e eprorëve - me apo pa vullnet,

me apo pa dëshirë. Burimi i këtij pushteti investohet në rolin që mban një individ dhe vendndodhjen e tij në hierarki. Një drejtor ka një nivel domethënës autoriteti bazuar në mënyrë të pastër në rolin e tij dhe në pikëpamjen e përgjithshme dhe më se të zakonshme rreth legjitimitetit të këtij roli. Perceptime të tilla nuk janë statike - në këmbim edhe mund të kontestohen - por ekzistojnë në forma dhe sasi të caktuara në kohë të caktuara. Autoriteti përfaqëson një rrjedhje poshtë të pushtetit. Në kontrast me të, influenza mund të konsiderohet shumë-drejtimesh dhe, për rrjedhojë, përfshin mundësinë që vartësit në procesin e zhvillimit të politikë-bërjes, të jenë të aftë të formësojnë vendimet e atyre që janë më lart në hierarki. Bacharach & Laëler (*Ibid*) sugjerojnë se ato mund të përfshijnë karakteristika personale, ekspertizë (posedimin e një informacioni të klasifikuar apo të specializuar), si dhe mundësinë (rrjedhojë e një përqendrimi strategjik e të rëndësishëm në strukturë ose organizatë). Duke njohur rëndësinë e influencës, si formë e shpërndarjes së pushtetit, për një peizazh më të plotë të politikë-bërjes në disa nivele - në njërën nga të cilat vendimet shihen si rezultat i ndërveprimit të vazhdueshëm ndërmjet individëve dhe kolektivave, mund të themi se:

Ndërkohë që autoriteti mund të jetë burimi kryesor për kontroll social, influenza është aspekti dinamik i pushtetit dhe mund të jetë burimi përfundimtar i ndryshimit. Njerëzit në autoritet duan të kufizojnë influencën e vartësve; zakonisht vartësit duan të përdorin influencën e tyre për të kufizuar ushtrimin e autoritetit nga eprorët... ndërkohë që autoriteti, në thelb është një aspekt i hierarkisë, por nuk është influencë. Konteksti i influencës nuk ka nevojë për marrëdhënien vartës - epror; në fakt, influenza është mekanizmi përmes të cilit nëngrupe divergjente, pa autoritet në lidhje me njëri-tjetrin, mund të konkurrojnë për pushtet brenda organizatës (Bacharach & Lawler, 1980: 30).

Për rrjedhojë, politika mund të paraqitet si pjesë e analizës së ndryshimit dhe mënyrë e menaxhimit të tij. Ndryshimi mund të jetë i pashmangshëm - por edhe fakti që ky ndryshim do të përjetohet është i pashmangshëm. Ata që janë në pushtet kanë shpesh aftësinë të na formësojnë mënyrën e perceptimit 'të botës reale' - të përkufizojnë problemin, të vendosin limitet brenda të cilave zgjidhja është e pranueshme dhe deri në zgjedhjen apo imponimin e zgjidhjeve specifike. Vlera e analizës së mësipërme qëndron në lidhjen e politikës me ndryshimin, si dhe të njohjes së faktit se ndryshimi nuk është diçka neutrale.

Konkluzion

Politika ka natyrë komplekse dhe është e vështirë të japim një përkufizim të thjeshtë të politikës apo ta përshkruajmë atë si një proces politik. Ajo që kuptojmë me politikë apo ajo që duhet konceptuar si e tillë kërkon një të kuptuar të gjerë të një vargu procesesh me lidhje të brendshme të shumëfishta (Bell & Stevenson, f. 23-4). Ajo që shpesh

na paraqitet si politikë nuk është më shumë se një pohim a deklaratë synimesh, një plan veprimi apo set udhëzimesh (Bacharach & Laëler, *Ibid*). Në një nivel të caktuar, synimi i një politike të tillë mund të jetë i qartë, por është e rëndësishme ta vendosim politikën në një kontekst më të gjerë. Politika është pushteti për të përcaktuar atë që do të bëhet ose jo. Këto janë çështje thellësisht politike. Ata që e paraqesin politikën, bëjnë edhe interpretimin e përmbajtjes së saj në mënyra të ndryshme; ata që e marrin këtë politikë do të bëjnë të njëjtën gjë - do të interpretojnë; një politikë e “vetme” mund të kuptohet më mirë si një pluralizëm politikash që dalin dhe zhvillohen përmes një procesi politik që fillon me formulimin e mbaron me zbatimin. Procesi me katër faza fillon me njohjen e rëndësisë së mjedisit më të gjerë socio-politik në formësimin e diskutimit në të cilin do të zhvillohet debati publik. Nga një diskutim i tillë, do të zhvillohet një drejtim strategjik në të cilin politika të veçanta arsimore përkufizohen më qartë dhe kriteret për sukses jepen më drejt. Ndërkohë që teksti politik del me qartësi më të madhe, në këmbim ai formëson parimet organizacionale, dhe së fundmi, edhe praktikat operationale, që formësojnë përvojën e politikës në nivel institucional.

Në realitet, ky nuk është një proces linear i drejtë, gjatë të cilit politika përparon me bindje nga një fazë në tjetrën Ball (*Ibid*). Diferencat në thekse, diferencat në interpretime dhe diferencat në mënyra të sjelli ndaj politikës janë gjithmonë të pranishme dhe, në një pjesë të madhe, reflektojnë diferencat në vlerat që e mbështesin atë politikë - politika duhet parë si shpërndarje autoritare e vlerave. Konfliktet brenda një politike të caktuar përfaqësojnë luftën ndërmjet vlerave të kundërta. Vlerat janë po aq të rëndësishme si në të kuptuarin e politikës, ashtu edhe në nevojën për ta parë si produkt dhe proces. Për rrjedhojë, politika mund të shihet si deklaratë operationale e vlerave dhe si kapacitet për të operuar vlerat përmes aftësive për të ushtruar influencë në pikat kryesore të katër fazave të zhvillimit politik. Qartësisht që vlera të tilla janë ato të individit – besimet dhe parimet të cilat këta individë i vlerësojnë më së shumti. Ato janë lentja përmes të cilës perceptojnë botën, kompasi moral që përcakton rrezet e veprimeve dhe përgjigjeve ndaj mjedisit (Begley, 2004). Sidoqoftë, vlerat nuk pluskojnë në mënyrë të pavarur nga mjedisi në të cilin gjenden. Vlerat në mënyrë konstante formohen e formatohen, riformohen e riformatohen. Qasjet pluraliste ndaj zhvillimit të politikës theksojnë masën në të cilën vlerat janë të afta të formësojnë politikën, por është po aq e rëndësishme të theksojmë aftësinë që ka politika në formësimin e vlerave.

Ky është një proces që përsëritet e përsëritet dhe që ngre një pyetje shumë të rëndësishme: “Deri ku shtrihet pushteti?” Deri në çfarë mase individët mund të formësojnë politikën, ose deri në çfarë mase influenca e individëve mund të formësohet nga politika?

E rëndësishme është që në demokraci, politika duhet të përmbushë disa kushte⁸⁹:

89 Hofmeister, W. & Grabow, K. (2011). *Partitë Politike. Funkcioni dhe organizimi në shoqëritë demokratike*. Shkup: Fondacioni Konrad Adenauer në Republikën e Maqedonisë së Veriut & Instituti Pavel Shatev. Pjesë nga parathënia për botimin shqip.

- Politika ka nevojë për ide dhe vlera të cilat vendosin qëllimet dhe standardet e organizimit politik. Liria, drejtësia dhe solidariteti paraqesin parime të atilla të cilat mund ta udhëheqin organizimin politik të një shoqërie.
- Politika ka nevojë për organizata të tilla shoqërore, të cilat do t'i njohin interesat, do t'i bashkojnë të njëjtat dhe do të komunikojnë me institucionet qeveritare dhe partiake. Partitë politike, por gjithashtu edhe biznesi dhe shoqatat punëtore, si dhe organizatat joqeveritare të shoqërisë civile, paraqesin lloj të atillë të organizatave, të cilat mund t'i identifikojnë dhe bashkojnë interesat shoqërore.
- Politika ka nevojë për institucione të cilat mbledhin propozime për organizimin e shoqërisë, dhe të cilat pastaj i prezantojnë, diskutojnë, marrin vendim për to dhe i zbatojnë. Parlamentet dhe qeveritë, të cilët zakonisht mbështeten në partitë politike, paraqesin institucione më të rëndësishme të politikës në një shtet demokratik.
- Politika ka nevojë për qytetarë aktivë të cilët marrin pjesë në diskutime politike me ide të tyre, kërkesa dhe pritshmëri dhe të cilët në mënyrë aktive kontribuojnë drejt funksionimit të institucioneve politike.

BIBLIOGRAFI

1. Ball, S. J. (1987). *The micropolitics of the school: Towards a theory of school organisation*. London: Routledge.
2. Begley, P.T. & Johansson, O. (1998). "The values of school administration: Preferences, ethics and conflicts. *The Journal of School Leadership*, 8 (4), 399-422.
3. Begley, P.T. (2004). "Understanding valuation process. Exploring the linkage between motivation and action. *International Studies in Educational Administrations*, 32(2), 4-17.
4. Bell, L. & Stevenson, H. (2006). *Education Policy: Process, Themes and Impact*. Routledge, OX.
5. Blakemore, K. (2003) *Social Policy: An Introduction*. 2nd edition. Maidenhead: Open University Press.
6. Haddad W. D. & Demsky T. (1995). "Education policy-planning process: an applied framework". UNESCO: International Institute for Educational Planning.
7. Harman, G. (1984) 'Conceptual and theoretical issues. Nw J.R. Hough (ed.) *Educational Policy: An International Survey*. London: Croom Helm.
8. Hofmeister, W. & Grabow, K. (2011). *Partitë Politike. Funksioni dhe organizimi në shoqëritë demokratike*. Shkup: Fondacioni Konrad Adenauer në Republikën e Maqedonisë së Veriut & Instituti Pavel Shatev.
9. Jennings, R. E. (1977). *Education and Politics: Policy Making in Local Education Authorities*. London: Batsford.
10. Kogan, M. (1975). *Educational Policy-Making. A study of interest Groups and Parliament*. London and New York: George Allen and Unwin Ltd.
11. Kogan, M. (1986). *Education Accountability*. London: Hutchinson.
12. Kohlberg, L. & Turiel, E. (1971). "Moral development and moral education". Në G. Lesseer (ed.), *Psychology and educational practice* (f. 530-50). New York: Scott Foresman.

13. Kohlberg, L. (1981). *"The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice"* (Essays on Moral Development). Volume 1. London: Harper & Row.
14. Kohlberg, L. (1984). *"The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages"* (Essays on Moral Development). Volume 2. London: Harper & Row.
15. Power, F. C.; Higgins, A. & Kohlberg, L., with Judy Coddling (1989). "From Lawrence Kohlberg's Approach to Moral Education". Në *Schools: Studies in Education* Vol. 8, No. 1 (Spring 2011), f. 97-106.
16. Nohria, N. & Khurana, R. (2011). *"Handbook of leadership theory and practice"*, Harvard Business Press.
17. Qendra e Botimeve Zyrtare (2011). *"Përmbledhje legjislacioni për të miturit"*, Tiranë.
18. Ritzer, G. & Goodman, D., J. (2004). *"Sociological theory"*, 6e. New York: McGraw Hill Higher Education.
19. Sen, A. (2011). *"Zhvillimi si liri"*. Tiranë: Albanian University Press.
20. Taylor, S., Rizvi, F., Lingard, B., & Henry, M. (1997). *"Educational Policy and the Politics of Change"*. London: Routledge.

... normat morale dhe identiteti i mësuesve dhe drejtuesve në sistemin shkollor po riprojektohen nga politika dhe forma të reja drejtimi, që nuk po bëjnë gjë tjetër vetëm se po "de-profesionalizojnë" profesionalizmin. Praktikant e neo-liberalizmit na ligjërojnë, na subjektivizojnë dhe, dashur-padashur, një ditë jemi instrumentet e saj. Mund të thuhet se në thelb kemi lindjen e një tipi të ri subjekti ose qytetari.

Gary Anderson & Michael I. Cohen
Universiteti i New York-ut & Universiteti Northern Colorado

Një shkollë që nuk i shtrin rrënjët thellë në traditën dhe historinë kombëtare nuk mund të ketë asnjë vlerë në togun e kombeve të qytetëruara. Kjo ndodh sepse një shkollë e tillë nuk sjell asnjë originalitet në atë familje kulturash të dallueshme qartë njëra nga tjetra.

Albert Frashëri
Fondacioni "Henrietta Leavitt"

Në parim, interesave të fëmijëve dhe të shoqërisë u shërbehet më mirë, përgjithësisht, duke i regjistruar fëmijët në shkolla të zakonshme, që sigurohen nga sistemi publik.

Randall Curren & J. C. Blokhuis
Universiteti i Rochester-it & Universiteti i Waterloo-s

Në arsim, qasja treg dhe qasja qytetari janë të papajtueshme me njëra-tjetrën.

Colin Crouch
Universiteti i Warwick-ut

Fresa e këtij libri është për më pak komercializim dhe më shumë angazhim, nga ana e shtetit, për arsimin, për më shumë arsim të mirë dhe cilësor, për më shumë shkollim publik.

Arsim Sinani
Universiteti i Prishtinës

Seria e librit shkencor

